

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25 Rīga LV 1010; Tālr.: 67686768; Fakss: 67244074; E-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2014. gada 21.februārī Nr. 1-6/1
Uz 15.01.2014. Nr.1-04/20-pav

Satversmes tiesas tiesnesim
Uldim Ķīnim
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV - 1010

Par viedokli lietā Nr.2013-18-01

Tiesībsarga birojā 2014.gada 20.janvārī ir saņemts Jūsu lēmums, ar kuru tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu Satversmes tiesā izskatāmajā lietā Nr.2013-18-01 „Par Latvijas Sodu izpildes kodeksa 56.³ panta trešās daļas sestā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”. Lēmumā tiesībsargs ir uzaicināts rakstveidā izteikt viedokli par jautājumiem, kam varētu būt nozīme lietā Nr.2013-18-01.

Latvijas Sodu izpildes kodeksa (turpmāk tekstā - SIK) 56.³ trešā daļa paredz, ka „*Lai notiesāto varētu nodarbināt, brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks izdod attiecīgu rīkojumu, kas vienlaikus ir atļauja notiesātajam darba laikā atrasties noteiktā darba vietā. Rīkojums ir neatņemama šajā pantā minētās vienošanās vai darba līguma sastāvdaļa. Izdodot rīkojumu, brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks ņem vērā notiesātajam noteikto soda izciešanas režīmu. Atteikumam izdot rīkojumu par notiesātā nodarbināšanu ir jābūt pamatotam. Rīkojumu par atteikumu nodarbināt notiesāto var apstrīdēt Ieslodzījuma vietu pārvaldē. Ieslodzījuma vietu pārvaldes lēmums nav pārsūdzams.*” Pieteicējs uzskata, ka šīs normas pēdējais teikums nav atbilstošs Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam, proti, pamatojoties uz šo regulējumu, pieteicējam ir liegtas tiesības vērsties tiesā. Tādejādi, viņaprāt, šāda nepārsūdzama rīkojuma rezultātā viņam ir liegtas tiesības arī strādāt un brīvi izvēlēties nodarbošanos.

Izvērtējot notiesāto nodarbinātību reglamentējošo normatīvo regulējumu, īstenoto praksi nodarbinātības jautājumos brīvības atņemšanas iestādēs, vēlos vērst uzmanību uz turpmāko:

[1] ANO Minimālo standartnoteikumu par apiešanos ar ieslodzītajiem (pieņemti 1955.gada 30.augustā) 58.punktā ir noteikts, ka ieslodzījuma vai cita līdzīga brīvības atņemšanas sprieduma attaisnojums un svarīgākais mērķis ir stingri pasargāt

sabiedrību no nozieguma. Šo mērķi var sasniegt vienīgi tad, ja ieslodzījuma laiks tiek izmantots, lai pēc iespējas nodrošinātu dzīvi, ievērojot likumu. Savukārt, 65.punktā ir uzsvērts, ka to personu režīmam, kuras sodītas ar brīvības atņemšanu vai līdzīgu sodu, ir jābūt ar mērķi iedzīvināt vēlēšanos dzīvot, ievērojot likumus un pašām sevi nodrošināt pēc iziešanas brīvībā, un pielāgot viņas dzīvei sabiedrībā. Režīmam ir jābūt tādām, lai tas veicinātu viņu pašapziņu un attīstītu viņu atbildības sajūtu. Tālāk (66.pantā) tiek skaidrots, kādā veidā ir iespējams sasniegt minētos mērķus. Proti, ir jālieto visi piemērotie līdzekļi, ieskaitot reliģisko aprūpi valstī, izglītību, profesionālo orientāciju, apmācību, sociālo ievirzi, padomus darba atrašanai, fizisko attīstību un morālā rakstura stiprināšanu saskaņā ar individuālajām vajadzībām, ņemot vērā viņa sociālo un kriminālo pagātņi, viņa garīgās un fiziskās spējas un noslieces, temperamentu, soda ilgumu un perspektīvas pēc atbrīvošanas. Arī Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006.gada 11.janvāra rekomendācija Rec(2006)2 „Eiropas Cietumu noteikumi” (turpmāk – Eiropas Cietumu noteikumi) uzsver, ka brīvības atņemšanas sodu piemērošana un izturēšanās pret ieslodzītajiem liek ievērot drošības, aizsardzības un disciplīnas prasības, vienlaikus nodrošinot arī tādus ieslodzījuma apstākļus, kas nav cilvēka cieņu aizskaroši, un piedāvājot ieslodzītajiem jēgpilnas profesionālās darbības un rehabilitācijas programmas, tādējādi sagatavojot viņus reintegrācijai sabiedrībā. Darbs, izglītība, brīvā laika aktivitātes, sociālo iemaņu un prasmju apguve Eiropas Cietumu noteikumu izpratnē ir vienīgais veids, lai izvairītos no personu degradēšanās un kriminālo vērtību akceptēšanas gan atrodoties ieslodzījuma vietā, gan arī integrējoties sabiedrībā. Arī Satversmes tiesa ir secinājusi, ka ieslodzījuma vietās personas tiek nodarbinātas citu mērķu sasniegšanai. Proti, ieslodzīto nodarbināšana ir pozitīvs ieslodzījuma vietas darba organizācijas, apmācības un soda izciešanas elements un daļa no ieslodzītās personas resocializācijas procesa. Pirmkārt, darbs iesaista ieslodzīto regulārās ikdienas aktivitātēs, lietderīgi aizpildot viņa brīvo laiku. Ieslodzīto aizņemtība nostiprina drošību ieslodzījuma vietās un samazina savstarpējās vardarbības un disciplināro pārkāpumu iespējamību. Otrkārt, nodarbinātība ļauj ieslodzītajam nezaudēt, uzturēt vai pat paaugstināt savas darba iemaņas un prasmes, lai pēc soda izciešanas būtu vieglāk integrēties sabiedrībā un nopelnīt iztikas līdzekļus.¹ Latvijas sodu izpildes tiesību mērķis ir panākt ieslodzītā resocializāciju, Latvijas likumdevējam ir piešķirama plaša rīcības brīvība efektīvas resocializācijas sistēmas izveidei un pilnveidošanai. Taču likumdevēja rīcības brīvība nav neierobežota. Rīcības brīvība izmantojama tikai tiktāl, lai nodrošinātu efektīvu soda izciešanas un resocializācijas sistēmu, proti, likumdevējs nedrīkst radīt priekšnosacījumus nepamatotai ieslodzīto personu pamattiesību aizskaršanai.²

[2] Resocializāciju kā virsmērķi notiesāto nodarbinātībai paredz arī Latvijas Sodu izpildes kodekss (turpmāk – SIK), nosakot, ka, lai nodrošinātu resocializācijas mērķu sasniegšanu, notiesātos, kas sodu izcieš izmeklēšanas cietumā, brīvības atņemšanas iestādē vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, nodarbina par samaksu vai bez atlīdzības (SIK 56.¹pants). SIK 61.¹ – 61.⁶ pantos ir reglamentēti resocializācijas līdzekļi, individuālā riska un vajadzību izvērtēšanas kārtība un resocializācijas plāna izstrāde. Notiesātā iesaistīšana lietderīgā nodarbināšanā,

¹ Satversmes tiesas 2007.gada 14.jūnija spriedums lietā Nr.2006-31-01, p.14.2

² Turpat, p.18.1.

tostarp nodarbināšanā par samaksu, ir tikai viens no sociālās rehabilitācijas veidiem, kas iekļaujas notiesātā resocializācijā. Tādējādi no starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem un normatīvā regulējuma ir secināms, ka resocializācijas pasākumiem ir jābūt individualizētiem. Nodarbinātība ieslodzījuma vietā ir viens no resocializācijas pasākumiem un tā ir atbalstāma un veicināma.

[3] SIK normas precīzi reglamentē soda izpildes režīma pamatnoteikumus - režīma pamatnoteikumi brīvības atņemšanas iestādēs, ir notiesāto obligāta izolācija un uzraudzība, lai viņiem nebūtu iespējams izdarīt jaunus noziedzīgus nodarījumus; viņiem noteikto pienākumu precīza bezierunu izpilde, dažādi režīma apstākļi atkarībā no notiesātā noziedzīgā nodarījuma rakstura, viņa personības un uzvedības (SIK 41.panta pirmā daļa). Brīvības atņemšanas iestādēs nosaka stingri reglamentētu iekšējo kārtību, kas paredz: notiesāto pieņemšanas kārtību brīvības atņemšanas iestādēs; notiesāto uzvedības noteikumus darba un atpūtas laikā; darbu un amatu sarakstu, kuros aizliegts nodarbināt notiesātos; priekšmetu un mantu sarakstu un skaitu, kurus viņi var turēt pie sevis; lietošanai aizliegto priekšmetu izņemšanas kārtību; pārbaudes un satikšanās noteikumus; noteikumus, kā pieņemami un izsniedzami sūtījumi, pienesumi, bandroles un korespondence notiesātajiem, kā arī pārtikas produktu un pirmās nepieciešamības priekšmetu sarakstu un skaitu, kurus atļauts pārdot notiesātajiem (42.panta pirmā daļa). Precīza režīma un dienas kārtības reglamentācija izriet no brīvības atņemšanas soda būtības.

[4]Reglamentēta dienas kārtība, kurā ir noteikts laiks ikdienas pasākumiem, tostarp darbam, ir svarīga soda izpildes mērķu sasniegšanai un drošības nodrošināšanai ieslodzījuma vietās. Brīvības atņemšanas soda izpildē ir svarīgi racionāli sabalansēt drošības un resocializācijas pasākumus atbilstoši notiesātā individuālajām vajadzībām. Tādējādi arī ieslodzījuma vietai, nodrošinot notiesāto ar darbu, ir jāņem vērā resocializācijas mērķi un resocializācijas plānā noteiktās individuālās vajadzības, kā arī apsvērumi, kas tieši izriet no soda izpildes procesa.

[5] SIK 56.² panta pirmā, trešā un ceturtā daļa paredz, ka notiesātos nodarbina par samaksu, ja viņš ir vērsies ar rakstveida iesniegumu pie brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka un šo notiesāto ir iespējams nodrošināt ar darbu brīvības atņemšanas iestādē vai ārpus tā. SIK 56.³ panta pirmā un otrā daļa paredz atšķirīgu kārtību, kā notiesātie tiek nodarbināti par samaksu dažāda tipa cietumos. Proti, ja komersants, kas noslēdzis sadarbības līgumu ar brīvības atņemšanas iestādi par notiesāto nodarbinātības organizēšanu, vēlas nodarbināt notiesāto, kas sodu izcieš slēgtā vai daļēji slēgtā cietumā, komersants un notiesātais pirms darba uzsākšanas noslēdz vienošanos par darba veikšanu. Ja notiesāto, kas sodu izcieš atklātajā cietumā, komersants vēlas nodarbināt ārpus cietuma teritorijas esošā uzņēmumā, komersants un notiesātais pirms darba uzsākšanas noslēdz darba līgumu. Savukārt, ja notiesāto ir iespējams nodarbināt brīvības atņemšanas iestādes saimnieciskajā apkalpē, tad pirms darba uzsākšanas ar notiesāto, kurš sodu izcieš slēgtajā vai daļēji slēgtajā cietumā, tiek noslēgta vienošanās, bet ar notiesāto, kas sodu izcieš atklātajā cietumā – darba līgums.

[5.1.] 2014.gada 10. un 11.februārī Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Brasas cietumu un Rīgas Centrālcietumu (slēgtās un daļēji slēgtās cietuma nodaļas) un

noskaidroja turpmāko: ja ieslodzītais, kurš atrodas slēgtā vai daļēji slēgtā cietumā, vēlas tikt nodarbināts par samaksu, viņš aizpilda iepriekš sagatavotu iesnieguma veidlapu ar lūgumu cietuma priekšniekam izvērtēt viņa kandidatūru nodarbināšanai saimnieciskajā apkalpē vai pie komersanta, ietverot ziņas par izglītību, iepriekšējo darba vietu, prasmēm. Brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks rakstiski vēršas pie konkrētā komersanta ar lūgumu izvērtēt notiesātā kandidatūru, pielikumā pievienojot notiesātā iesniegumu. Ja iesniegums satur lūgumu izvērtēt iespēju strādāt saimnieciskajā apkalpē, atbilstību veicamajam darbam, vērtē cietuma priekšnieks. Vienlaikus Sociālās rehabilitācijas daļa citām cietuma struktūrvienībām (piemēram, Uzraudzības daļai, Drošības daļai, Nodrošinājuma daļai, Medicīnas daļai) lūdz veikt pārbaudi par citiem tieši ar soda izpildi saistītiem jautājumiem un sniegt savu vērtējumu. Ja komersants uzskata, ka notiesātais atbilst veicamajam darbam, slēdz vienošanos. Ja brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks, konstatē, ka notiesātais atbilst prasībām, lai strādātu cietuma saimnieciskajā apkalpē, attiecīgi brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks slēdz vienošanos ar notiesāto par nodarbināšanu saimnieciskajā apkalpē. Pamatojoties uz noslēgto vienošanos, top brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojums, ar kuru tiek atļauts notiesātajam darba laikā atrasties darba vietā un veikt darbus atbilstoši amata aprakstam. Ja cietuma amatpersonas konstatē apstākļus, ka konkrēto darbu notiesātais nevar veikt vai komersants nav ieinteresēts konkrēto personu nodarbināt, notiesātajam tiek sniegta atbilde uz iesniegumu vai mutiskā formā izskaidrots iemesls, kādēļ šajā darbā viņš nevar tikt nodarbināts. Pamatojoties uz SIK 50.panta otrajā daļā noteikto, atbilde ir apstrīdama Ieslodzījuma vietu pārvaldē. Ieslodzījuma vietu pārvaldes lēmums atbilstoši Administratīvā procesa likumam, ir pārsūdzams administratīvajā tiesā. Atbilstoši abu cietumu amatpersonu norādītajam, rīkojumi par atteikšanos notiesāto nodarbināt Rīgas Centrālcietumā un Brasas cietumā nav bijuši. Vienlaikus tika pausta neizpratne, kādās situācijās varētu būt nepieciešamība pēc šāda rakstura rīkojumiem (par atteikšanos nodarbināt), jo notiesātajam tiek sniegta atbilde uz iesniegumu, kurā viņš lūdz izskatīt iespēju viņu nodarbināt par samaksu.

[6] Ņemot vērā iepriekš minēto, SIK 56.³ panta trešā daļā paredzēto brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojumu par atteikšanos nodarbināt notiesāto var vērtēt no diviem aspektiem:

[6.1.]Pirmajā gadījumā, kad notiesātais vēlas tikt nodarbināts pie komersanta, pamatojoties uz notiesātā iesniegumu, atbilstību veicamajiem darbiem vērtē komersants. Vērtējot notiesātā nodarbinātības iespēju saimnieciskajā apkalpē, atbilstību veicamajiem darbiem vērtē brīvības atņemšanas vietas amatpersonas. Ja kandidāts ir atbilstošs veicamajam darbam, tiek slēgta vienošanās vai attiecīgi darba līgums. Šādos gadījumos brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojums kalpo kā atļauja, kas izdota attiecībā uz īpaši pakļautu personu³ atrasties darba laikā noteiktā vietā, pamatojoties uz noslēgtu vienošanos vai darba līgumu. Ja notiesātais neatbilst darba devēja (komersants vai darbam saimnieciskajā apkalpē - brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks) prasībām, darba līgums vai vienošanās netiek

³ Ar to jāsaprot personas, kas atrodas īpašajās pārvaldes attiecībās, piemēram, ierēdņi un citas amatpersonas, kareivji, skolēni, student n notiesātās personas. Šo personu tiesiskais stāvoklis, kaut arī atšķiras atkarībā no tā, cik brīvprātīgi viņi šajās pārvaldes attiecībās ir iesaistījušies, ir līdzīgs, jo pārvaldes attiecībās viņu tiesības ir ierobežotas un no viņiem tiek prasīti īpašie tiesiskie pienākumi. Rīkojumi, kas tiek doti šīm personām darba (dienesta) organizācijas ietvaros, nav administratīvie akti. (Briede J. „Administratīvais akts”, Latvijas Vēstnesis, 2003. – 161.lp)

noslēgta. Atbilstoši SIK 56.¹² pantā paredzētajam strīdus par tiesiskajām attiecībām, kas nodibinātas uz vienošanās pamata, izskata Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, savukārt, strīdus par tiesiskajām attiecībām, kas nodibinātas uz darba līguma pamata, ja vienošanās netiek panākta, izskata Darba strīdu likumā noteiktajā kārtībā. Tādejādi šajā gadījumā notiesātajam ir nodrošināta pieeja tiesai atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā noteiktajam. Vienlaikus jāatzīmē, ka SIK 50.panta otrā daļa paredz vispārīgu tiesību aizsardzības mehānismu, gadījumos, kad notiesātais nav apmierināts ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīcību vai sniegto atbildi uz iesniegumu. Atbilde ir apstrīdama Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam, kura lēmums atbilstoši Administratīvā procesa likumam ir pakļauts administratīvās tiesas kontrolei.

[6.2.]Otrajā gadījumā, cietuma priekšnieks var izdot SIK 56.³ panta trešajā daļā paredzēto rīkojumu par atteikšanos nodarbināt, neraugoties uz to, ka notiesātais jau ir noslēdzis darba līgumu vai vienošanos. 2011.gada 16.jūnija grozījumu SIK sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā) ir noteikts, ka „(...) rīkojuma mērķis ir, izvērtējot drošības apsvērumus, kā arī notiesātajam noteikto soda izciešanas režīmu, saglabāt nepieciešamo kontroli pār notiesātā kustību brīvības atņemšanas iestādē un ārpus tās”⁴. Šādā gadījumā brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojums par atteikšanos atļaut notiesāto nodarbināt ir šķērslis notiesātā nodarbināšanai. Arī Augstākā Tiesa ir atzinusi, ka šāds rīkojums var pretēji darba devēja un darbinieka gribai nepieļaut civiltiesiskas saistības nodibināšanu vai arī izbeigt jau nodibinātu saistību, pamatojoties uz publiskiem (no soda izpildes izrietošiem) apsvērumiem. Šajā gadījumā tiesiskās attiecības starp notiesāto personu un darba devēju tiek ietekmētas tieši ar attiecīgo brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojumu (un attiecīgi varētu tikt vērtēta šā rīkojuma radīto tiesisko seku ietekme uz iestādei īpaši pakļauto personu)⁵.

Tādejādi SIK 56.³ panta trešās daļas pēdējā teikumā noteiktais ierobežojums, tiktāl ciktāl tas attiecas uz situācijām, kad brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojums par atteikšanos nodarbināt notiesāto ir pieņemts pēc darba līguma vai vienošanās noslēgšanas, liedz pieeju tiesai, tādejādi netiek nodrošinātas Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā paredzētās tiesības uz taisnīgu tiesu.

Tiesībsarga vietā
tiesībsarga vietniece

I.Piļāne

⁴ skat. <http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/293E81FD32D72C57C2257856004DF3D0?OpenDocument#b>

⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 22.marta lēmums lietā Nr.A42654007, SKA – 279/2010, 10.pkt.